

Naredba za ubojstvo bosanskohercegovačkih franjevaca stigla je s vrha KPJ

ZAMJENA ULOGA: KAKO SU U PORATNOJ PROPAGANDI UBOJICE LAGALI O ŽRTVAMA

Jugokomunisti su ubijali i pučanstvo, odnosno napravili su niz teških ratnih zločina

► Piše: **Vladimir Šumanović**

Sažetak

U radu se na temelju objavljenih izvora i relevantne literature opisuje dvostruki proces. Prvo, splet događaja koji je doveo do masovne likvidacije franjevaca u Širokom Brijegu i, drugo, način na koji su oni u ratnoj i poratnoj propagandi jugoslavenskih komunističkih vlasti dobili karakter neupitnih zločinaca koji su zaslužili nasilnu smrt bez ikakve sudske presude. Pritom je posebno naglašena činjenica kako su osobe koje su osobno sudjelovale u akciji zauzimanja Širokog Brijega u veljači 1945. nakon rata obnašale vodeće uloge jugoslavenskih povjesničara, odnosno stručnjaka za razdoblje Drugoga svjetskoga rata.

Ključne riječi: Široki Brijeg, franjevci, likvidacija, ratni zločini, Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije, Josip Broz Tito, propaganda.

Uvod

Likvidacija širokobrijeških franjevaca predstavljala je veliki duhovni, ćudoredni i ljudski gubitak ne samo za Crkvu u Hrvata nego i za čitav hrvatski narod hercegovačkoga područja. Osim konkretna gubitka ljudskih života, njihova je nasilna smrt na simboličkoj razini predstavljala uspostavu partizanske vlasti u hrvatskom dijelu Hercegovine.

Razlog tomu bila je činjenica da franjevci u Širokom Brijegu nisu bili samo vjerske vođe mjesnoga hrvatskoga katoličkoga pučanstva, nego su zbog vrijedne knjižnice i gimnazije bili i znanstveni autoritet svoga vremena. Njihovom smrću završila je jedna epoha, a počela druga, obilježena parolom »nema povratka na staro«.¹

Jugokomunisti su hercegovačke franjevce optužili da su sudjelovali u borbama protiv njihove vojske. Široki Brijeg nazvali su »najreakcionarnijim uporištem« na području čitave Jugoslavije. Na taj su način žrtve zapravo postale krvnici.

Premda je politička skupina koja je zapovjedila ovu likvidaciju, Komunistička partija Jugoslavije (KPJ), čitavim svojim svjetonazorom bila protiv svake vjerske organizacije, dakle, ne samo protiv katoličke, nego i protiv evangeličke, islamske, pravoslavne i židovske, ubojstvo širokobrijeških franjevaca po svom se karakteru razlikovalo od svih drugih vrsta obračuna KPJ s istaknutim pripadnicima navedenih vjerskih zajednica na području bivše Jugoslavije. Spomenuta razlika očitovala se ne samo u broju ubijenih, nego i u opravdanju te likvidacije. Dok je u drugim slučajevima vodstvo KPJ predstavnike drugih vjerskih organizacija pokušalo neutralizirati čitavim nizom različitih političko-propagandnih manipulacija, u slučaju širokobrijeških franjevaca provedena je likvidacija bez suđenja relativno velikog broja ljudi. Također, u drugim

¹ Ivo Goldstein, *Značenje godine 1945. u Hrvatskoj i osvetnički gnjev, 1945. – Razdjelnica hrvatske povijesti*, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2006., str. 59., 61.

slučajevima predstavnici navedenih vjerskih organizacija bili su, u skladu s komunističkom ideologijom, optuženi kao duhovni zaštitnici poretka. Preciznije rečeno, za KPJ sve su vjerske organizacije predstavljale snagu koja je bila najjače uporište postojećeg poretka. Sukladno tomu, predstavnici svih vjerskih organizacija bili su, prema shvaćanju da je religija »opijum za narod«, brana od širenja revolucije među »narodnim masama«.

Međutim, u komunističkoj propagandi širokobriješki su se franjevci razlikovali od svih drugih predstavnika vjerskih organizacija na području bivše Jugoslavije po tome što su uz navedenu karakteristiku i aktivno sudjelovali u borbama protiv vojnih formacija KPJ, odnosno protiv Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije (NOVJ). Teza kako su širokobriješki franjevci likvidirani u borbi, odnosno u fazi kada su postrojbe NOVJ-a u dvodnevnom operacijama tijekom 6. i 7. veljače 1945. zauzele Široki Brijeg, bila je i ostala konstantna tvrdnja svih predstavnika KPJ od trenutka zauzimanja Širokog Brijega do današnjih dana.

Usporedno s ovom inkriminacijom KPJ je popularizirala i drugu tezu prema kojoj je Široki Brijeg bio »najreakcionarnije uporište« na čitavu području bivše Jugoslavije. Na taj je način KPJ, premda je svoju vlast održavala pod parolom »bratstva i jedinstva«, postupila krajnje šovinistički jer je stigmatizirala jedan kraj i njegovo pučanstvo označivši ga na kolektivnoj razini kao područje odakle se širio onaj vrijednosni sustav koji je Partija smatrala zločinačkim. Spomenutom propagandom, navješćivanju u uvjetima apsolutne vlasti KPJ, stvorena je inverzija prema kojoj su osobe pobijene bez suđenja – širokobriješki franjevci – postali zločinci odgovorni ne samo za duhovnu pripremu neprijateljskih vojnih akcija nego i njegovi aktivni vojni sudionici dok su stvarni krivci za neupitan zločin masovne likvidacije – zapovjednici, časnici, dočasnici i vojnici NOVJ-a – postali borci za pravdu i osloboditelji.

Raščlamba nastanka i širenja osnovnih teza spomenu-

te propagande o Širokom Brijegu i njegovim franjevcima ukazuje na činjenicu da su upravo osobe koje su počinile likvidaciju širokobrijeških franjevaca u poratnoj vlasti

obnovljene jugoslavenske države obnašali glavnu dužnost urednika povijesnih knjiga o Drugom svjetskom ratu. Zbog toga je nužno, u svrhu razumijevanja spomenute veze, napraviti rekonstrukciju zapovjedne strukture postrojbi koje su sudjelovale i provele spomenuti (ratni) zločin te nakon toga, u uvjetima poratne neupitne vlasti političke stranke koju su predstavljali, obnašali dužnost osoba

Pred zatrpanim južnim ulazom u ratno sklonište na Širokom Brijegu, 10. rujna 1969.

zaduženih za tumačenje prošlosti u kojoj su osobno sudjelovali kao konkretni akteri događaja.

Metoda uklanjanja političkih protivnika

U zadnje dvije godine Drugoga svjetskoga rata, 1944. i 1945., kao i u prvim poratnim godinama, odnosno sve do održavanja V. kongresa u srpnju 1948.², KPJ je svoj legitimitet temeljila na konceptu Narodne fronte, široke društvene skupine sa svrhom simboliziranja svih političkih stranaka koje su participirale u onome što se nazivalo »narodnooslobodilačkom borbom«. Narodnu frontu službeno su njezini predvodnici nazvali »opštenarodnim demokratskim pokretom, pokretom najširih narodnih masa« u kojem će se »okupiti ljudi i organizacije raznih pogleda i shvatanja«³.

Vodeća ličnost političkoga sustava u obnovljenoj jugoslavenskoj državi, predsjednik jugoslavenske vlade, predsjednik Narodne fronte i vrhovni zapovjednik jugoslavenskih oružanih snaga bio je Josip Broz Tito. Uz sve nabrojane dužnosti Tito je bio i generalni sekretar KPJ, no tu je funkciju, za razliku od ostalih, na formalnoj razini u prvim poratnim godinama prikrivao. Na izravno pitanje američkog novinara je li on generalni sekretar KPJ, Tito je odgovorio: »Ja sam pretsjednik vlade i komunist. Ja radim u vladi ono što rade svi komunisti, to jest – težim da naši narodi izgrade svoju zemlju i bolji socijalni

² Dušan Bilandžić, *Hrvatska moderna povijest*, Golden marketing, Zagreb, 1999., str. 204. – 205.; Branko Petranović, *Srbija u Drugom svjetskom ratu*, Vojnoizdavački i novinski centar, Beograd, 1992., str. 297.

³ Milovan Đilas, *Članci 1941-1946.*, Kultura, Beograd, 1947., str. 206. – 207.

poredak. Nije ovdje bitno da li imam ovu ili onu funkciju u Komunističkoj partiji, jer moja je glavna funkcija – pretsjednik vlade i vrhovni komandant Jugoslovenske armije, a sada, dok je ministar Simić u Parizu, vršim i dužnost ministra inostranih poslova. To ne znači da izbjegavam odgovor, nego – da govorim o suštini. Uostalom, vi ste sigurno informisani koje su moje funkcije.«⁴

Titove izjave i politički postupci razumljivi su ako se sagledaju u kontekstu tadašnje sovjetske politike. U početnim fazama sovjelizacije istočne Europe, sovjetsko vodstvo nije spominjalo termine *komunizam*, *socijalizam* ili *diktatura proletarijata*, nego je naglašavalo pojmove *demokracija* i *antifašizam*.⁵ Konceptom antifašizma sovjetska politika u zadnjim godinama Drugoga svjetskoga rata i u prvim godinama poraća uklanjala je sve svoje političke protivnike optužujući ih za suradnju sa zajedničkim neprijateljem koji je pojednostavljeno sveden pod termin *fašizam*. Bio je to otklon od predratne komunističke propagande koja je, sukladno globalnim sovjetskim interesima, svoje političke protivnike definirala poglavito u skladu s komunističkim svjetonazorom.⁶

U skladu s takvom globalnom sovjetskom politikom, što ju je Tito provodio na području bivše Jugoslavije, KPJ je formulirala svoju političku doktrinu u postupnu procesu koji ju je kombinacijom jačanja njezina međunarodnoga položaja i postupna širenja njezina utjecaja među lokalnim pučanstvom pretvorio u jedinu vladajuću skupinu u zemlji. Iz toga kuta gledanja političke protivnike koje se nije moglo izravno povezati kao »suradnike neprijatelja«, odnosno kao »kolaboracioniste« i »kvislinge«, KPJ je pokušala neutralizirati i ukloniti iz javnog života nizom političkih manevara.

Ulaz u rudnik Huda jama gdje su mnogi živi zazidani

Osnovnu doktrinu uklanjanja političkih protivnika nenasilnim putem objasnio je u svojim sjećanjima visokopozicionirani član KPJ Ivan Šibl opisujući prikriven smisao Narodne fronte: »Ako je netko ugledan građanin, političar ili umjetnik, svejedno, a u svojoj sredini nešto znači i hoće s nama, zovemo ga rodoljubom i sa zadovoljstvom primamo među se. Takav nam je rodo-

ljub dragocjeniji od komunista, pokazuje i dokazuje naše dobre namjere, širinu, toleranciju i demokratičnost revolucionarnog pokreta i naše narodne demokratske vlasti. Tim se ljudima često daju visoki i časni položaji, mazi ih se i pazi, naprosto nosi na rukama... Tek udjela u vlasti i moći ne mogu dobiti. Obično ih i ne traže. Uljuljaju se u lagodnost svojega položaja, lijepo im je i ugodno, nemaju nikakve odgovornosti, bezbrižni su, a kada zatreba, pokazuju se javnosti u zemlji i u inozemstvu. Na jüdisch žargonu takva se ličnost zove – parade goj, ili kako mi neki običavamo govoriti – grande signoro, piccolo commando! Kategorija, prema tome, znana od davnine i svakom tko zna što hoće dobro došla. Ako se pak uzjogune, što se rijetko događa, nije im teško stati na kraj, jer iza sebe nemaju više nikoga.«⁷

Josip Broz Tito prigrabio je sebi svu vlast. Provodio je globalnu sovjetsku politiku. Svoje političke protivnike nemilosrdno je uklanjao na različite načine.

Iako je KPJ spomenutu doktrinu pokušala provoditi što suptilnije, ona je u očima britanskih političkih i vojnih predstavnika, koji su s njezinim najvišim predstavnicima dolazili u dodir, bila uglavnom raskrinkana i podrobno opisana. Fitzroy Maclean, britanski predstavnik kod Vrhovnog štaba NOVJ-a, vrhovnog vojnog tijela koje je u osobi Tita objedinjavalo i vojnu i političku funkciju, uočio je u svom ratnom izvješću od 6. studenoga 1943. da je Narodna fronta samo fasada, a da KPJ iz pozadine upravlja svim procesima i da je

⁴ Josip Broz Tito, *Izgradnja nove Jugoslavije*, sv. II. /knj. 2., Kultura, Beograd, 1948., str. 183.

⁵ Isaac Deutscher, *Staljin: Politička biografija*, Globus, Zagreb, 1977., str. 410., 412., 448.

⁶ U tim uvjetima komunistički neprijatelji definirani su kao »buržuji«, »sluge reakcionarne politike« i »eksponenti diktature kapitala«.

⁷ Ivan Šibl, *Sjećanja III: Poslijeratni dnevnik*, Globus / Naprijed, Zagreb, 1986., str. 25.– 26.

konačan cilj takve politike uspostavljanje jednostranačke diktature.⁸ U svom potonjem izvješću, napisanu u veljači 1945., u kojem je ponovio spomenutu tvrdnju⁹, Maclean je uz ovaj komentar dodao kako će u novome poretku, uspostavljenu u skladu s ciljevima KPJ, organizirane vjerske zajednice imati ulogu najvećih protivnika. Uspoređujući dvije najbrojnije vjerske or-

Tito i Maclean

ganizacije na području bivše Jugoslavije, Katoličku Crkvu i Srpsku pravoslavnu Crkvu, Maclean je zaključio da će Katolička Crkva zbog svoje međunarodne povezanosti, za razliku od pravoslavlja, koje je po svojoj definiciji autokefalno, biti glavni protivnik nove vlasti.¹⁰

Iz Macleanovih tvrdnji proizlazio je zaključak da će u zadnjim mjesecima rata i u prvim mjesecima poraća nova vlast, kojom iz pozadine preko Narodne fronte upravlja KPJ, i Katolička Crkva, kao ne samo glavni nego i jedini realni protivnik novoga sustava, voditi suptilnu političku borbu za utjecaj u društvu na način da nijedna strana, zbog svog i protivnikovog položaja, ne će moći otvoreno napasti drugu.

Zapovijed s vrha i njezino opravdanje

Spomenuti opis uklanjanja partijskih protivnika iz javnoga života bio je uvjetovan činjenicom što je novomu režimu trebalo međunarodno priznanje triju velikih sila od kojih dvije, Sjedinjene Američke Države i Velika Britanija, nisu podupirale ni komunističku ideologiju ni politički poredak kakav je bio u Sovjetskome Savezu. Zbog toga se KPJ ili nije mogla otvoreno obračunati sa svojim političkim protivnicima ili ih je, ako se odlučila za otvoren sukob, morala optužiti za suradnju sa zajedničkim neprijateljem, čime bi njihovo

uklanjanje prošlo bez osude (ili s tek minimalnom osudom) u američkoj i britanskoj javnosti. Sukladno tomu, likvidacija širokobrijeških franjevaca najočitiji je primjer opisane propagande KPJ jer im se kao glavna krivnja navela navodna »suradnja sa zajedničkim neprijateljem«, odnosno sudjelovanje u obrani Širokoga Brijega od postrojbi NOVJ-a koje su ga napadale.

Navedena optužba bila je osim u političkom i vojnom tisku KPJ, izričito navedena i u susretu Tita s brigadirom Macleanom. U Macleanovu izvješću iz Beograda britanskom ministarstvu vanjskih poslova (Foreign Officeu) napisanu 8. veljače 1945. (br. 164), odnosno dan nakon što su postrojbe NOVJ-a zauzele Široki Brijeg, Maclean je svoje čitavo izvješće posvetio likvidaciji širokobrijeških franjevaca. Macleanovo izvješće je u kontekstu opisane propagande KPJ usmjerene protiv političkih protivnika iznimno važno jer ukazuje da Maclean, iako je bio svjestan načina na koji KPJ uklanja svoje političke protivnike, nije dvojio u službenu inačicu događaja koju mu je u osobnu susretu prenio Tito. Macleanovo izvješće u cijelosti glasi:

»Nastavlja se na moju depešu br. 2 od 25. prosinca.

Danas je "Borba" svoj glavni napis posvetila žestokom napadu na bosanskohercegovačke svećenike franjevce, koji su optuženi da su dosljedno šurovali s USTAŠAMA, a kasnije igrali aktivnu ulogu u masakrima i krvoprolićima, te svoje samostane neprijatelju stavili na raspolaganje kao obavještajna središta, skladišta oružja, pa čak i utvrde.

2. Nakon što su navedeni zločini što su ih počinili pojedini svećenici, članak završava tvrdnjom da su oni sada "prešli sve granice i da više ne može biti nikakva oprosta".

3. Fanatičko proustaško držanje bosanskih franjevaca mogu posvjedo-

Naredbu za ubojstvo franjevaca izdao je Tito. Britanski predstavnik pri njegovu štabu Maclean dao je zeleno svjetlo. Sve je navedeno u službenoj depeši koja je poslije javno objavljena.

⁸ Dušan Biber, *Tito-Churchill: Strogo tajno*, Arhiv Jugoslavije Beograd / Globus Zagreb, 1981., str. 33. Istu tvrdnju Maclean je ponovio u svom izvješću iz veljače 1945. *Isto*, str. 461.

⁹ *Isto*, str. 461.

¹⁰ *Isto*, str. 462.

¹¹ *Isto*, str. 445.

čiti iz vlastitog iskustva. Njihovo držanje nije tipično za katoličku crkvu širom Jugoslavije. U mnogim dijelovima katolički su svećenici, kao i pravoslavni, bili aktivno povezani s partizanskim pokretom.

4. Tito mi je nedavno rekao da će, iz vojnih razloga i razloga unutarnje sigurnosti, biti prisiljen poduzeti drastične akcije protiv tih franjevaca, iako se više no ikad žestoko suprotstavlja bilo kom obliku vjerskih progona.«¹¹

Navedeno Macleanovo izvješće važan je izvor za razumijevanje na koji je način nova vlast s najviše razine pripremila u vojnom i informativnom smislu likvidaciju koja je uslijedila. U ovom slučaju indikativno je kako su ne samo franjevci iz Širokog Brijega, nego i franjevci s čitava područja BiH prikazani poglavito kao sigurnosni problem, odnosno kao osobe koje su u vojnome smislu bile sastavni dio postrojbi koje su, iz britanskoga kuta gledanja, smatrane neprijateljskima. Maclean u svome izvješću jasno navodi kako mu je Tito »nedavno«, dakle, prije početka napada na Široki Brijeg, izjavio u neposrednu susretu da će »poduzeti drastične akcije protiv tih franjevaca«.

Macleanov komentar na očekivan plan likvidacije koji mu je Tito iznio u opisanu susretu jest njegova (Macleanova) tvrdnja navedena u 3. točki kojom se Titov opis bosansko-hercegovačkih franjevaca britanskomu ministarstvu vanjskih poslova prikazao kao točan, utemeljen i vjerodostojan. Važnost 3. točke korištene kao argument u opravdanost likvidacije, ne samo širokobrijeških franjevaca nego i potencijalne likvidacije svih drugih franjevaca na području BiH u sljedećem razdoblju, bila je u tome što je u njoj Maclean iznio svoje vlastito viđenje bosansko-hercegovačkih franjevaca. U navedenoj 3. točki Maclean britanskomu ministarstvu vanjskih poslova u kratkim crtama, donesenima u trima jezgrovitim rečenicama, samouvjerenom tvrdi da je Titova ocjena bosansko-hercegovačkih franjevaca točna jer joj je on sam (Maclean) posvjedočio. Također, kao dodatnu po-

tvrdu da je Titov stav glede pitanja njihove likvidacije opravdan, Maclean navodi kako »njihovo držanje nije tipično za katoličku crkvu širom Jugoslavije«, odnosno u drugim područjima predviđenima da ponovno uđu u obnovljenu jugoslavensku državu. Spomenut navod važan je jer iz njega proizlazi da Maclean raspolaže pouzdanim podacima s drugih područja dok, kako je naveo, opisan karakter bosansko-hercegovačkih franjevaca može »posvjedočiti iz vlastitog iskustva«.

Zbog spomenute tvrdnje, koja je u tadašnjim uvjetima značila legitimaciju britanskoga predstavnika masovne likvidacije širokobrijeških franjevaca provedenu bez suđenja,¹² nužno je detaljnije navesti karakter prethodna Macleanova djelovanja tijekom kojeg je on (navodno) »iz vlastitog iskustva« upoznao bosansko-hercegovačke franjevce. Kako se može rekonstruirati iz njegovih ratnih izvješća i sjećanja objavljenih nakon rata, Maclean se kao zapovjednik britanske vojne misije¹³ spustio krajem rujna 1943. na području južnog dijela Bosanske krajine, odnosno u šire područje Varcar Vakufa (Mrkonjić Grada),¹⁴ odakle su ga tamošnje partizanske postrojbe uputile u Jajce.¹⁵ Na tom je području boravio oko mjesec dana, odnosno do 30. listopada iste godine kada se vratio u britansku vojnu bazu u Kairo,¹⁶ gdje je do 5. studenoga nadređenima podnio usmeno i pismeno izvješće o onome što je vidio.¹⁷ U osvrtu na Macleanovo usmeno izvješće, koje je napisao britanski predstavnik kod jugoslavenske vlade u izbjeglištvu Ralph Skrine Stevenson, naglašena je njegova važnost jer predstavlja prvi neposredni uvod u događaje na području bivše Jugoslavije: »Zbog neispravnih radio veza bilo je nemoguće dosad stvoriti odgovarajuću sliku o situaciji i o partizanskom stavu i namjerama.«¹⁸

Britanski predstavnik kod jugokomunista Fitzroy Maclean svjesno je lagao. Izjavljivao je da i on iz osobna iskustva može posvjedočiti ono što jugokomunisti govore o franjevcima. Međutim, istina je da nikada nije bio na područjima s kojih ima iskustva »iz prve ruke«.

nih radio veza bilo je nemoguće dosad stvoriti odgovarajuću sliku o situaciji i o partizanskom stavu i namjerama.«¹⁸

Iz Stevensonova izvješća jasno se može zaključiti kako britanska vojna baza u Kairu, koja je, uz britansku vojnu bazu na Malti, prostorno bila najbliže području bivše Jugoslavije, osim Macleana nije imala nikakvih drugih izvora o stavovima i snazi KPJ te vojnim postrojbama pod njezinim zapovjedništvom. Sukladno tomu,

¹² Prije međunarodnog priznanja nove jugoslavenske vlade pod Titovim vodstvom i slanja veleposlanika, Maclean je, osim formalne uloge zapovjednika britanske vojne misije kod Vrhovnog štaba NOVJ-a, faktično obnašao dužnost neformalnog britanskog političkog predstavnika. Zbog toga njegovo navedeno izvješće od 8. veljače ima dodatnu važnost.

¹³ *Isto*, str. 19.

¹⁴ Ficroj Maklin, *Rat na Balkanu*, Prosveta, Beograd, 1980., str. 19., 132.

¹⁵ D. Biber, *Tito-Churchill*, str. 33.

¹⁶ *Isto*, str. 67.

¹⁷ *Isto*, str. 28., 29. – 37.

¹⁸ *Isto*, str. 28. – 29.

kada se govori o likvidaciji širokobrijeških franjevaca, vidljivo je koliko je opisana Macleanova ocjena bila važna jer je riječ o osobi koju je britansko političko i vojno vodstvo smatralo najrelevantnijom za donošenje navedenih procjena.

Nakon dva mjeseca boravka u Kairu, Maclean je ponovno upućen u partizanski Vrhovni štab, u koji je stigao sredinom siječnja 1944.¹⁹ i ostao u njemu do 29. travnja te godine.²⁰ Osim prvih nekoliko dana kada je zajedno s članovima Titova Vrhovnoga štaba boravio u Bosanskom Petrovcu,²¹ tijekom tri mjeseca ponovna boravka u Vrhovnom štabu, Maclean se zajedno s njegovim članovima nalazio isključivo na području Drvara,²² područja koje je i zemljopisno, a time i politički, bilo slično području Jajca i Varcar Vakufa.²³

Macleanovo boravište tijekom četiri mjeseca provedena na tzv. partizanskom području važno je zbog njegova navedenoga izvješća u kojem je iznesena ocjena Titove odluke o likvidaciji franjevaca. Kako je navedeno u raščlambi Macleanova izvješća

od 8. veljače 1945., on je Titovu ocjenu bosansko-hercegovačkih, i u užem smislu širokobrijeških franjevaca, smatrao točnom jer joj je, kako je sam izričito naveo, mogao »posvjedočiti iz vlastitog iskustva«. Tvrđnja o »svjedočenju iz vlastitog iskustva« nije se mogla odnositi na hercegovačko područje jer na njemu Maclean nije boravio. Također, Maclean se nije nalazio ni na većem dijelu bosanskoga područja pa ni o njemu nije mogao »po-

svjedočiti iz vlastitog iskustva«. Iz dostupnih podataka, koje je Maclean sam naveo, očito je kako je on boravio isključivo na južnom dijelu Bosanske krajine, odnosno na području Bosanskog Petrovca, Drvara, Jajca i Varcar Vakufa. Jedino je na tom području Maclean mogao vidjeti ono što je naveo u prvoj rečenici 3. točke svoga navedenoga izvješća od 8. veljače 1945. Preciznije rečeno, jedino je za to područje mogla vrijediti njegova spomenuta tvrdnja: »Fanatičko proustaško držanje bosanskih franjevaca mogu posvjedočiti iz vlastitog iskustva.«

Međutim, neposredno nakon povratka sa spomenutog područja, Maclean je u izvješću nadređenima, od 6. studenoga 1943., napisao nešto sasvim drugo. Tom je prilikom opisujući stanje u Jajcu, tadašnjem sjedištu partizanske vlasti na čelu s Titom, naveo posve različit opis tamošnjeg katoličkog svećenstva: »U pokretu se nalazi mnogo katoličkih i pravoslavnih svećenika te muslimanskih imama, pa čak postoje službeni kapelani kod partizanske vojske. U Jajcu su partizani obnovili i službeno po-

novno otvorili pravoslavnu crkvu koju su razorili ustaše, a službe božje se drže također u katoličkoj crkvi i brojnim džamijama. Ta je politika privukla mnoge koji su očekivali da će partizani imati protuvjerski stav na zastarjeloj sovjetskoj liniji.«²⁴

Naveden ulomak bio je jedini dio u kojem se spominjalo ponašanje katoličkih svećenika u onom dijelu bosanskoga područja o kojem je on (Maclean) mogao

Tito i Churchill

¹⁹ Isto, str. 79.

²⁰ Isto, str. 149., 161.

²¹ F. Maklin, *Rat na Balkanu*, str. 133., 136. – 137.

²² Isto, str. 140., 159. – 161.; D. Biber, *Tito-Churchill*, str. 108., 172. U svojim sjećanjima Maclean navodi da je na kraju svoga tromjesečnoga boravka u Vrhovnom štabu u Bosanski Petrovac otišao da bi se s tamošnjeg partizanskog uzletišta vratio u britansku vojnu bazu.

²³ Prostor na kojem je Maclean boravio tijekom opisanog četveromjesečnog razdoblja bilo je operativno područje 5. bosanskog korpusa NOVJ-a pod zapovjedništvom Slavka Rodića. Ovu činjenicu Maclean je naglasio u svojim sjećanjima spomenuvši uz Tita jedino Rodića kao istaknutog partizanskog zapovjednika kojeg je upoznao u ovom razdoblju. F. Maklin, *Rat na Balkanu*, str. 19., 132. – 134., 144.

²⁴ D. Biber, *Tito-Churchill*, str. 33.

²⁵ U razdoblju tromjesečnoga boravka u Drvaru Maclean u svojim izvješćima nije spominjao mjesno katoličko svećenstvo. Razlog tomu, čega najvjerojatnije nije bio svjestan, bila je činjenica da je većina hrvatskoga katoličkoga pučanstva iseljena nakon početka srpskoga ustanka krajem srpnja 1941. u Drvaru i okolnim mjestima. Na sam dan

»posvjedočiti iz vlastitog iskustva.«²⁵ To se izvješće najvjerojatnije može smatrati točnim jer su, neposredno prije njegova dolaska u okolicu Varcar Vakufa, partizani Jajce zauzeli bez borbe, kao posljedicu prethodnog povlačenja hrvatske vojske s tog područja.²⁶ U tim uvjetima, mjesno katoličko svećenstvo, čak i da je imalo »fanatičko proustaško držanje«, u interesu vlastita preživljavanja nije ga htjelo isticati. S te strane navedena Macleanova tvrdnja (»Fanatičko proustaško držanje bosanskih franjevaca mogu posvjedočiti iz vlastitog iskustva.«) imala je karakter svjesno plasirane neistine, odnosno laži napisane radi legitimacije Titove odluke da nakon zauzimanja Širokog Brijega bez suđenja likvidira tamošnje franjevce.

Likvidacije franjevaca u Hercegovini

Postrojbe NOVJ-a zauzele su Široki Brijeg u sklopu Mostarske operacije, vojne akcije u kojoj je do prve polovice veljače 1945. zauzeto gotovo cijelo područje Hercegovine. Mostarska operacija bila je podijeljena u dvije faze. U prvoj je cilj bilo zauzeti Široki Brijeg, a u drugoj Mostar i Nevesinje. U Mostarskoj operaciji NOVJ je raspolagao s četiri divizije: 9., 19. i 26. divizijom 8. dalmatinskog korpusa i 29. divizijom 2. crnogorskog korpusa te s 3. brigadom Korpusa narodne obrane Jugoslavije za BiH (KNOJ za BiH). U napadnim operacijama navedene četiri divizije imale su značajnu potporu britanske vojske iz njihove baze na otoku Visu.²⁷

Za vrijeme i nakon spomenute operacije postrojbe

NOVJ-a počinile su čitav niz teških ratnih zločina. Žrtve NOVJ-a bili su ranjeni i zarobljeni protivnički vojnici, ali i mjesno civilno pučanstvo.²⁸

Najpoznatiji zločin NOVJ-a za vrijeme Mostarske operacije izveden je nad franjevcima u širokobriješkom samostanu. Nakon zauzimanja samostanskoga objekta, na operativnu području 11. dalmatinske brigade, likvidirano je dvanaest širokobrijeških franjevaca: fra Marko Barbarić, fra Stanko Kraljević, fra Ivo Slišković, fra Krsto Kraljević, fra Arkandeo Nuić, fra Dobroslav Šimović, fra Tadija Kožul, fra Borislav Pandžić, fra Viktor Kosir, fra Stjepan Majić, fra Ludovik Radoš i fra Žarko Leventić.²⁹ Međutim, u ovoj likvidaciji nisu ubijeni svi širokobriješki franjevci. Likvidaciju na području samostana izbjegli su oni koji su se u trenutku kada su ga postrojbe NOVJ-a

zauzele nalazili na okolnim područjima. Unatoč izbjavanju s područja samostana i oni su, nakon što su uhićeni, likvidirani, što ukazuje da su postrojbe 8. korpusa slijedile precizne zapovijedi i da spomenuta likvidacija nije uslijedila ni kao posljedica navodnog sudjelovanja franjevaca u borbama za Široki Brijeg ni kao nekontrolirana i samovoljna reakcija jedne skupine vojnika NOVJ-a koja se spletom okolnosti našla u samostanu.

Druga skupina franjevaca iz širokobriješkog samostana zatečena je u skloništu kod rijeke Lištice te je, osim fra Mariofila Sivrića, odvedena u pravcu Zagvozda i likvidirana u tamošnjim napuštenim seoskim kućama, koje su postrojbe NOVJ-a prethodno zapalile. Spomenuti zločin dogodio se na

I specijalizirani časopisi za vojnu povijest pišu o ubojstvu hercegovačkih franjevaca

početka ustanka, 27. srpnja 1941., srpski ustanici s područja Drvara ubili su drvarskog župnika Waldemara Maximilijana Nestora. Nakon jačanja ustanka po širem području u Krnjeuši kod Bosanskog Petrovca ojačana srpska ustanička vojna formacija ubila je 9. kolovoza iste godine petrovačkog župnika Krešimira Barišića. (Marijan Karaula, *Knjiga bola: Stradanje Hrvata livanjskog kraja u dva posljednja rata*, Svjetlo riječi, Sarajevo – Zagreb, 2005., str. 22.)

²⁶ Vladimir Šumanović, Ivan Krajačić Stevo i (Drugo) zasjedanje AVNOJ-a u Jajcu, 550 godina od pada Kraljevine Bosne i stradanje Hrvata u II. svjetskom ratu i poraču, Mulitmedia Print, Nova Bila, 2014., str. 163. – 167.

²⁷ Hrvoje Mandić, »Borbe za Široki Brijeg od studenog 1944. do 7. veljače 1945.«, *Polemos*, XVI., 2, 2013., str. 19.

²⁸ Isto, str. 21., 23. – 24., 26.; Blanka Matković, »Zločini postrojba VIII. dalmatinskoga korpusa NOVJ-a u Hercegovini početkom 1945. godine«, *Hum*, 7, 2011., str. 294., 304., 320.

²⁹ B. Matković, »Zločini postrojba VIII. dalmatinskoga korpusa NOVJ-a«, str. 314.

operativnom području 5. brigade 1. divizije KNOJ-a za Hrvatsku, a tom su prilikom, prema navodima svjedoka, najvjerojatnije likvidirani: fra Bonifacije Majić, fra Fabijan Paponja, fra Andrija Jelčić, fra Leonard Rupčić, fra Fabijan Kordić, fra Melhior Prlić, fra Miljenko Ivanković i fra Radoslav Vukšić, dok je fra Mariofil Sivrić likvidiran negdje na Širokom Brijegu nakon što je partizanima pokazao kako se rukuje hidrocentralom.³⁰

Treća skupina širokobrijeških franjevaca uhvaćena je 8. veljače kod Mostarskoga Graca, na operativnom području 12. dalmatinske brigade. Tom prilikom ubijeni su: fra Zvonko Grubišić, fra Rudo Jurić, fra Krešimir Pandžić, fra Kornelije Sušac, fra Leopold Augustin Zubac i fra Roland Zlopaša.³¹

Navedenih petnaest likvidiranih širokobrijeških franjevaca, ubijenih izvan samostanskog kompleksa, jasno ukazuju na činjenicu, potvrđenu u navedenu Macleanovom izvješću, da je zapovijed za likvidaciju širokobrijeških franjevaca donesena prije početka napada na Široki Brijeg i da nije bila ograničena samo na one franjevce koji su se u trenutku zauzeća NOVJ-a nalazili u zgradi samostana. Također, u sljedećim danima ubijeni su franjevci s okolnog zapadno-hercegovačkog područja: fra Julijan Kožul, fra Martin Sopta, fra Slobodan Lončar, fra Zdenko Zubac, fra Filip Gašpar, fra Ćiril Ivanković, fra Jakov Križić, fra Marko Dragičević, fra Nevinko Mandić i fra Bono Andačić,³² a nakon zauzimanja Mostara i oni koji su se tamo zatekli: fra Leo Petrović, fra Grgo Vasilj, fra Jozo Bencun, fra Bernardin Smoljan, fra Kažimir Bebek, fra Rafo Prusina i fra Nenad Pehar.³³ Još prije, krajem siječnja 1945., u razdoblju koje je prethodilo Mostarskoj operaciji, na području na kojem se nalazila 4. dalmatinska brigada 9. divizije likvidiran je fra Maksimilijan Jurčić.³⁴ Sukladno tomu može se zaključiti da su postrojbe NOVJ-a, koje su izvodile navedene likvidacije, franjevce ubijale ciljano ne ograničivši se ni na prostor (samostan u Širokom Brijegu) ni na vrijeme (razdoblje tijekom dvodnevni borbi za Široki Brijeg).

U svom osvajačkom pohodu jugokomunisti nisu ubili samo franjevce u samostanu na Širokom Brijegu, nego i sve franjevce na koje su naišli. To jasno kaže da je zapovijed za njihovo ubojstvo stigla prije napadnih djelovanja.

Sagledavajući odgovornost postrojbi koje su izvršile spomenute likvidacije, osim njihovih zapovjedništava (štabova brigada) i u tu svrhu odabrana ljudstva, posebno važnu ulogu imalo je zapovjedništvo 12. dalmatinske brigade. Njezina dva istaknuta člana, politički komesar brigade Fabijan Trgo i politički komesar jedne od brigadnih četa Nikola Anić, zbog svoje kasnije uloge u jugoslavenskoj partijskoj i državnoj vlasti usko su vezani uz likvidaciju širokobrijeških franjevaca. Nakon završetka rata i stabilizacije vlasti KPJ, Trgo i Anić su kao povjerljive osobe nove vlasti obnašali važnu ulogu pisanja službene partijske povijesti Drugoga svjetskog rata. Dok je Trgo bio dugogodišnji glavni urednik i član redakcijskog odbora zbornika dokumenata Vojno-istorijskog in-

stituta Jugoslavenske narodne armije (VII JNA),³⁵ odnosno krovne institucije zadužene za objavljivanje ratne dokumentacije iz razdoblja Drugoga svjetskoga rata, Anić je bio zadužen za pisanje partijske literature o ratnim događajima.

U svojim javnim istupima, iznesenima u svojstvu zaključaka sa skupova koji su trebali imati znanstvenu vrijednost, i Trgo i Anić polazili su od nedokazane tvrdnje kao neupitne istine. I jedan i drugi, bez ijednog dokaza,

tvrdili su da su širokobriješki franjevci likvidirani u borbi zato što su zajedno s ostalim braniteljima Širokog Brijega pucali na postrojbe NOVJ-a koje su napadale grad.

U svome izlaganju iznesenu 1985. na skupu u sklopu četrdesete obljetnice Mostarske operacije, Trgo je u svojstvu znanstvenika koji se bavio tematikom Drugoga svjetskoga rata o pokolju širokobrijeških franjevaca izjavio sljedeće: »Dokumenti naše, njemačke i ustaško-domobranske provenijencije jasno i nedvojbeno kazuju da su se u vrijeme borbi za oslobođenje Širokog Brijega u samostanu i na položajima oko njega, u istom stroju sa njemačkim i ustaško-domobranskim jedinicama, nalazili i svećenici sa puškom u ruci. Jedinice 26. divizije borile su se protiv onih koji su branili "najače utvrđenu točku", a to je bio samostan. Treba napomenuti da su borci 26.

³⁰ Isto, 315.

³¹ Isto, 318. – 319. Prema drugoj inačici događaja šestoricu franjevaca likvidirala je 2. dalmatinska brigada iz sastava 9. divizije 6. veljače tijekom svog povlačenja iz Donjeg Graca prema Gostuši. H. Mandić, »Borbe za Široki Brijeg«, str. 20. – 21.

³² B. Matković, »Zločini postrojba VIII. dalmatinskoga korpusa NOVJ-a«, str. 321. – 323.

³³ Isto, str. 324.

³⁴ Isto, str. 296. – 297.

³⁵ Trgino ime »odgovornog urednika« nalazi se na koricama izdanja Zbornika dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu naroda Jugoslavije (dalje: Zbornik), objavljivanim u razdoblju od 1954. do 1968. Zbornik, tom II, knj. 2., VII, Beograd, 1954.; Isto, tom IV, knj. 32., Beograd, 1968. Trgo je prestao biti glavni urednik upravo kada je izašao svezak u kojem je objavljena dokumentacija iz Mostarske operacije. Od tada je dužnost glavnog urednika obnašao Miloš Krstić. (Zbornik, tom IV, knj. 33, Beograd, 1970.)

divizije, kao uostalom i borci cijele Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije, pretežno bili vjernici. Dakle, nije se radilo o napadu ateista na duhovna lica, već o borbi boraca 26. divizije i napadu na neprijateljske položaje, bez obzira tko ih brani. Za velike ideale, za oslobođenje zemlje, na pragu samostana u Širokom Brijegu poginuli su mnogi teisti.«³⁶

Nepunih dvadeset godina poslije u svojoj knjizi o postrojbi koja je pobila širokobriješke franjevence, 8. korpusu NOVJ-a, Anić je kao argument za svoju tvrdnju da su širokobriješki franjevci stradali u borbama za Široki Brijeg – a ne likvidirani nakon njegova zauzimanja – ponovio citiranu Trginu tvrdnju iznesenu 1985.³⁷ Jedan od dvojice urednika Anićeve knjige koja je pretendirala na znanstvenost bio je upravo Trgo.³⁸

Premda zbog svoje dugogodišnje dužnosti u VII JNA nije bilo relevantnije osobe od Trge, uzrok smrti širokobrijeških franjevaca koje je on naveo u svome izlaganju iz 1985. može se smatrati potpuno netočnim jer u objavljenoj dokumentaciji ne samo da se ne nalaze podatci koje on spominje nego iz te dokumentacije proizlaze posve suprotni zaključci. U izvješću zapovjedništva 26. divizije sastavljena nakon zauzimanja Širokog Brijega ne spominje se sudjelovanje franjevaca u borbama.³⁹ Također, taj podatak, čak ni na razini mogućnosti, ne navodi se ni u objavljenoj dokumentaciji hrvatskih i njemačkih postrojbi.⁴⁰

Prema tome, Trgina citirana tvrdnja u svezi s uzrokom smrti širokobrijeških franjevaca bila bi točna jedino u slučaju da su on (Trgo) ili institucija koju je on vodio (VII JNA) raspol-

Jugokomunistička vojska u osvojenu Mostaru u veljači 1945.

gali spomenutom dokumentacijom, ali su je – unatoč tomu što je odgovarala službenoj (odnosno, njihovoj) inačici događaja – odlučili ne objaviti. Međutim, čak i u tom slučaju spomenuti argument (»Dokumenti naše, njemačke i ustaško-domobranske provenijencije jasno i nedvojbeno kazuju...«) nije imao nikakva smisla jer su u znanstvenoj diskusiji relevantni samo oni dokumenti,

neovisno jesu li objavljeni ili ne, koji su javnosti dostupni, odnosno ako se mogu provjeriti. S obzirom na to da Trgo u svome objašnjenju uzroka smrti širokobrijeških franjevaca nije naveo gdje se nalaze dokumenti koji potvrđuju njegovu tezu o sudjelovanju širokobrijeških franjevaca u borbama, navedeni dio njegova izlaganja iz 1985., koji je nekritički preuzeo Anić u svojoj knjizi iz 2004., može se smatrati pokušajem svjesne prijevare javnosti kako bi svojim političkim stavovima dao znanstvenu legitimaciju.

Međutim, neovisno o Trginim tvrdnjama, najjači argument u prilog netočnosti njegovih (Trginih) tvrdnji jest upravo podatak naveden u monografiji 11. dalmatinske brigade. Pokušavajući prikazati privid žaljenja za spomenutim događajem, autori monografije iznijeli su tvrdnju iz koje nedvojbeno proizlazi da širokobriješki franjevci nisu sudjelovali u borbama za Široki Brijeg, nego da su, suprotno Trginim tezama, likvidirani nakon što su ga postrojbe 8. korpusa zauzele i čvrsto nadzirale: »Kasnije se konstatare da je među poginulim franjevcima bilo nekoliko svećenika koji se nisu slagali s ustašama, a u svom političkom opredjeljenju slijedili su liniju

»Istaknuti« tumači ratnih događaja bili su Fabijan Trgo i Nikola Anić, obojica sudionici tzv. Mostarske operacije. Za svoje tvrdnje nisu smatrali nužnim navesti i dokumente. Nastojali su da se sve uzme zdravo za gotovo.

³⁶ Fabijan Trgo, »Uloga Dvadeset šeste dalmatinske divizije u mostarskoj operaciji«, *Mostarska operacija – Učesnici govore*, Vojnoizdavački zavod, Beograd, 1986., str. 225.

³⁷ Nikola Anić, *Povijest Osmog dalmatinskog korpusa Narodnooslobodilačke vojske Hrvatske 1943.-1945.*, Udruga anti-fašističkih boraca i antifašista grada Splita, Split, 2004., str. 221.

³⁸ *Isto*, str. 2.; 440. (korice knjige)

³⁹ *Zbornik*, tom IV, knj. 33, »Izvješće 26. divizije 8. korpusu od 16. 2. 1942.«, str. 420. – 426.

⁴⁰ U objavljenoj hrvatskoj dokumentaciji za to razdoblje (odnosno, u 33. i 34. knjizi četvrtog sveska *Zbornika*) ne nalaze se podatci na koje se poziva Trgo. Ista je situacija i s objavljenom njemačkom dokumentacijom iz toga vremena. (*Zbornik*, tom XII, knj. 4., Beograd, 1970.)

bosansko-hercegovačkih franjevaca fra Grge Martića i fra Ilije (sic!) Frane Jukića, te kasnije i svog starog biskupa fra Alojza Mišića. Za njih se govorilo da slijede južnoslavensku ideju koja je bila bliska ideji NOP-a – bratstva i jedinstva.⁴¹

Iz spomenuta navoda – neovisno o tome koliko su tvrdnje o bliskosti nekih širokobriježkih franjevaca ideji NOP-a neutemeljene – očito je da barem neki, ako ne i svi, ubijeni franjevci nisu poginuli u borbi protiv postrojbi NOVJ-a jer bi u tom slučaju tvrdnja o njihovu »neslaganju s ustašama« bila besmislena. Samim time, negirajući dosadašnju službenu inačicu prema kojoj su širokobriježki franjevci poginuli u borbi, ovim je zapisom otvoreno pitanje njihove stvarne smrti, kao i okolnosti koje su do nje dovele. Također, spomenut navod posebno je značajan ako se uzme u obzir da je jedan od recenzentata monografije 11. dalmatinske brigade bio upravo Anić,⁴² koji je, unatoč tomu, u svom djelu o 8. korpusu iznio suprotan stav priklanjajući se Trginim tvrdnjama.

Usporedbom spomenuta navoda iz monografije 11. dalmatinske brigade sa spomenutim Trginim navodom koji je nekritički prihvatio Anić, očito je da su obojica (i Trgo i Anić) slijedili službenu partijsku inačicu glede karaktera likvidacije širokobriježkih franjevaca, neovisno o tome što su o tom zapisali, makar u znatno ublaženoj inačici, izravni sudionici događaja (iz sastava 11. dalmatinske brigade). Sukladno tomu, ova činjenica ne samo da dodatno ukazuje na još jedan argument u korist neodrživosti službene inačice glede karaktera likvidacije širokobriježkih franjevaca, nego i izravno upućuje na problematičnost drugih podataka koje su u svojim djelima (zbornicima dokumenata i povijesnoj literaturi) kreirali Trgo i Anić.

Zaključno uz karakter Fabijana Trge i Nikole Anića, odnosno osoba koje su na najvišoj razini opisivale proces zauzimanja Širokog Brijega i okolnosti likvidacije tamošnjih franjevaca, nužno je naglasiti kako je riječ o visokopozicioniranim dužnosnicima 12. dalmatinske brigade iz sastava 26. divizije 8. korpusa koji su nakon svršetka rata unaprijeđeni na položaje stvaratelja službene povijesti. I jedan i drugi o temi o kojoj su pisali, pogotovu kad bi ona bila politički osjetljivija, pisali su u skladu sa zadanom partijskom linijom, suprotno dokumentaciji koju su sami objavili (Trgo) i sjećanjima neposrednih sudionika događaja čija su djela recenzirali (Anić).

Likvidacija širokobriježkih franjevaca u jugoslavenskoj historiografiji

Nakon učvršćenja svoje vlasti na području obnovljene jugoslavenske države, KPJ je sve otvorenije započela sukob s Katoličkom Crkvom. Na stalne napade i provokacije nove vlasti vrh Katoličke Crkve na čelu sa zagrebačkim nadbiskupom Alojzijom Stepincem odgovorio je *Pastirskim pismom* od 20. rujna 1945., što je rezultiralo žestokim odgovorom partijskog vodstva. Osim još izrazitijih napada u tisku, *Pastirsko pismo* otvoreno je prozvao i Josip Broz Tito osobno ga okarakteriziravši otvorenim napadom na postojeći poredak. Uz kritiku Pastirskoga pisma, Tito je naglasio i postupke Crkve iz prošlosti te je u tom kontekstu posebno naglasio slučaj širokobriježkih franjevaca za koje je izjavio sljedeće: »Znadu li oni Šautori Pastirskog pismaČ da su se u Širokom Brijegu u Hercegovini, zajedno s Nijemcima i ustašama, borili i mnogi fratri protiv naše oslobodilačke vojske? Oni su tu, razumije se, izginuli zajedno s Nijemcima i ustašama, i ovi sada to nazivaju progonom crkve. Zašto je baš Hercegovina i Bosna dala najviše ustaških

voda i koljača? Krvnik Pavelić i mnogi njemu slični bili su đaci škola kojima su rukovodili redovnici. Redovničke škole i gimnazije u Bosni i Hercegovini bile su glavni rasadnik mržnje među Hrvatima protiv Srba i muslimana. Škole franjevaca i redovnika usadile su u srce hrvatskog naroda u Hercegovini i Bosni strašnu mržnju čiji su se rezultati ispoljili pod kriminalnim zlikovcem Pavelićem. Onaj divni narod u Hercegovini i Bosni bio

je zaveden i bio je potstican na one strašne zločine, koje će naši narodi pamtili dok bude svijeta.⁴³

Osim ponavljanja već spomenutih laži na račun širokobriježkih franjevaca (»u Širokom Brijegu u Hercegovini zajedno s Nijemcima i ustašama borili su se i mnogi fratri protiv naše oslobodilačke vojske«) citirani dio Titova govora protiv autora *Pastirskog pisma* važan je zato što je u njemu kolektivno optužen čitav hrvatski narod u Hercegovini i Bosni. Time je s najviše razine samo potvrđena činjenica da su masovni zločini u zadnjim mjesecima rata i prvim mjesecima poraća nad zarobljenim hrvatskim vojnicima i civilima bili posljedica službene politike KPJ, a ne ispadi neodgovornih pojedinaca. U propagandi KPJ usmjerenoj protiv Hrvata u BiH, kako ju je u ovom slučaju precizno definirao Tito, čitav je hrvatski narod na

Ubojstvo franjevaca na Širokom Brijegu spomenuto je u glasovitu *Pastirskome pismu*. Tito ga je oštro napao i dodatno optužio hrvatski narod u Hercegovini. Posljedice su se očitovale kroz čitavo jugokomunističko vrijeme.

⁴¹ Milan Rako – Slavko Družijanić, *Jedanaesta dalmatinska udarna (biokovska) brigada*, Institut za historiju radničkog pokreta Dalmacije, Split, 1987., str. 287.

⁴² *Isto*, str. 2.

⁴³ Josip Broz Tito, *Izgradnja nove Jugoslavije*, Kultura, Beograd 1948., sv. II. /knj. 1., str. 170.

tom području bio kolektivno odgovoran, a njegovi duhovni vođe, među kojima su širokobriješki franjevci imali važnu ulogu, označeni su glavnim krivcima.

Navedene Titove optužbe usmjerene protiv Katoličke Crkve, njezinih predstavnika i čitava hrvatskoga naroda u BiH utjecali su na kasnije podatke objavljivane u publikacijama službene historiografije ukazujući na činjenicu da je glavna parola režima »bratstvo i jedinstvo« imala svoje naličje. Službena jugoslavenska historiografija, predvođena osobama koje su u ratu obnašale visoke dužnosti u NOVJ-u i podređena Titovim propagandnim tvrdnjama, na različite je načine pristupala određenim temama iz razdoblja Drugoga svjetskoga rata. Dok se neke povijesne događaje, koji su trebali dokazati ratnu snagu KPJ i partizanskoga pokreta, potrudila krivotvoriti tako da oni širem društvu djeluju što uvjerljivije,⁴⁴ za druge događaje, u kojima su se navodili zločini njihovih ratnih protivnika, nije postojalo takvo zanimanje. Zbog toga, za često ponavljanu tvrdnju prema kojoj su likvidirani širokobriješki franjevci sudjelovali u borbama protiv NOVJ-a, osim izjava istaknutih predstavnika vlasti poput Josipa Broza Tita i Fabijana Trga, nije bilo potrebno objaviti krivotvorene dokumente.

Preciznije rečeno, službena jugoslavenska historiografija sav je svoj napor u pripremi dokumentacije koja je trebala odigrati ulogu autentičnog povijesnog izvora uložila u onu tematsku cjelinu povezanu sa stvarnim ili izmišljenim ratnim uspjesima KPJ i partizanskoga pokreta. S druge strane, sve ratne protivnike, s mogućom iznimkom četnika Draže Mihailovića, KPJ je obrađivala tek usputno smatrajući da je zbog njihova društvenoga položaja nakon svršetka Drugoga svjetskoga rata dovoljno izreći osudu za koju nije trebalo naći potvrdu čak ni u dokumentaciji – za tu priliku konstruiranoj – iz vlastita izvora. Zbog toga u zbornicima dokumenata koje je objavljivao VII JNA tema o likvidaciji širokobrijeških franjevaca nije spomenuta.

Zaključak

U sklopu Mostarske operacije izvedene u veljači 1945. postrojbe NOVJ-a zauzele su Široki Brijeg. Za vrijeme i nakon zauzimanja samoga mjesta postrojbe NOVJ-a napravile su čitav niz teških ratnih zločina u kojima je stradalo mjesno civilno pučanstvo te zarobljeni pripadnici hrvatske i njemačke vojske. Međutim, najpoznatiji ratni zločin NOVJ-a na tom području bila je likvidacija

Jedan od naboja koji je završio u pročelju samostanske crkve

dvanaestorice širokobrijeških franjevaca uhićenih u prostorijama samostana. Naveden ratni zločin propaganda NOVJ-a pokušala je opravdati lažnom tvrdnjom prema kojoj franjevci nisu likvidirani, nego su poginuli u borbama s postrojbama NOVJ-a. Nakon rata ta je propaganda postala službenom istinom te su je kao neupitnu ponavljale vodeće osobe nove vlasti na čelu s Josipom Brozom Titom. U stvaranju lažne slike o širokobriješkim franjevcima vodeću ulogu imali su Fabijan Trgo i Nikola Anić, dvojica visokopozicioniranih pripadnika NOVJ-a, koji su tijekom zauzimanja Širokoga Brijega djelatno sudjelovali u borbama. Suprotno spomenutoj propagandi onodobni izvori ukazuju da je zapovjedništvo NOVJ-a, na čelu s Titom, još prije zauzimanja Širokoga Brijega donijelo odluku o likvidaciji tamošnjih franjevaca. Vijest o tome britanskom ministarstvu vanjskih poslova (Foreign Office) prenio je zapovjednik britanske vojne misije kod Vrhovnog štaba NOVJ-a Fitzroy Maclean. ✍

⁴⁴ Takav je slučaj bio s navodnim pismom Josipa Broza Tita i Aleksandra Rankovića Marka Pokrajinskom komitetu Komunističke partije Jugoslavije za Srbiju (PK KPJ za Srbiju) kojeg su dužnosnici VII JNA predstavili kao autentični povijesni izvor nastao u razdoblju Drugoga svjetskog rata. Nakon toga spomenuti dokument postao je najcitiraniji dokument službene jugoslavenske historiografije. (Vladimir Šumanović, »Pitanje autentičnosti pisma Josipa Broza Tita i Aleksandra Rankovića Marka Pokrajinskom komitetu Komunističke partije Jugoslavije za Srbiju od 14. prosinca 1941. godine«, *Časopis za suvremenu povijest*, 47., 2015., br. 1., Zagreb, str. 61. – 79.)

Dekret pape Urbana VIII.

U skladu s dekretom pape Urbana VIII. i uredbom II. vat. sabora izjavljujemo da ne želimo preteći sud Crkve kome se potpuno podvrgavamo. Riječi »mučenik«, »mučeništvo«, »čudesa« i slično imaju u ovom glasilu samo vrijednost ljudskog svjedočenja.

STOPAMA POBIJENIH

glasilo Vicepostulature postupka mučeništva
»Fra Leo Petrović i 65 subrača«, IX., 1 (16),
Široki Brijeg, 2016., siječanj – lipanj, 2016.

Glavni i odgovorni urednik:
fra Miljenko Stojić, vicepostulator

Lektura i korektura:
Zdenka Leženić

Adresa:
BiH: Kard. Stepinca 14,
88220 Široki Brijeg
HR: Humac 1, p. p. 1, 20352 Vid

Veza:
tel.: (039) 700-325
faks: (039) 700-326
e-pošta: mostar@pobijeni.info
internet: www.pobijeni.info

Grafički prijelom i tisak:
FRAM-ZIRAL, Mostar

Glasilo izlazi polugodišnje:
siječanj i srpanj

Stare brojeve, osim ovoga posljednjeg, možete u pdf obliku preuzeti sa stranica portala pobijeni.info u poglavlju Izdavaštvo.

Cijena pojedinog primjerka:
3 KM; 12 KN; 3,75 EUR; 4,25 CHF;
6,50 USD; 6,50 CAD

Godišnja pretplata (s poštarinom):
BiH 7,5 KM; RH 33 KN; EU 7,5 EUR;
CH 8,50 CHF; SAD 13 USD; Canada
13 CAD

Slanje pretplate, dobrovoljnih priloga... (s naznakom za Vicepostulaturu i nakanu):

- a) poštanskom uputnicom
- b) UniCredit Bank d.d. Mostar, poslovna Ljubuški:

žiro-račun (BiH): 3381602276649744
devizni račun (inozemstvo):
IBAN: BA393381604876650839
SWIFT: UNCRBA22

ISSN: 1840-3808

RIJEČ UREDNIKA

fra Miljenko Stojić

Dragi čitatelji!

Polako se približava još jedna obljetnica, 71., jugokomunističkoga ubojstva 66 hercegovačkih franjevaca i mnoštva puka Božjega, a progoni i tamnice dovikli su se sve do Domovinskoga rata ili pada jugokomunizma. No, u našem društvu, s obiju strana granice, kao da vrijeme klizi unatrag. Bili smo pošli pa stali i sada ponovno plovimo jugokomunističkim vodama uz svesrdnu pomoć skrivenih i neskrivenih središta moći. Ali ne damo se mi, bilo je i težih vremena.

Danas se zaista vidi tko je za demokraciju, a tko za totalitarizam. Teška vremena čiste nas od naslaga i pokazuju onakvima kakvi u svojoj nutrini jesmo. Hvala Bogu, Crkva u Hrvata nije podlegla sirenskim pozivima i napadajima. Reka bih da je još čvršća nego što je bila. Shvaća da je Stepinčev put onaj jedini put koji nas ne će odvesti od nas samih jer je duboko ukorijenjen u put Isusov. Mučeništvo se pokazuje ne kao poraz, nego kao zvijezda vodilja. Ona druga zvijezda, što su nam je veličali dugih desetljeća, propast je i hrvatskom će narodu krenuti nabolje čim je se otrese, zajedno sa svim pripadajućim sličnim namislama.

U ovom broju donosimo dokaz tko je zapravo kriv za ubojstvo naših članova te drugih svećenika diljem naše domovine. Mlad i darovit povjesničar Vladimir Šumanović imao je otvorene oči kada je u jugokomunističkoj literaturi tražio skrivene odgovore na ono što nam se dogodilo. Mnogi su to čitali, ali nisu vidjeli. On

jest i stoga je, zajedno s drugima njemu sličnima, nada za našu bolju budućnost. Ona se, naime, gradi na istini, a ne na zabludama iz prošlosti.

Dijelovi naše društvene zajednice i dalje su svjesni svoga poslanja. Grad Široki Brijeg, čiji su korijeni u dolasku hercegovačkih franjevaca u taj kraj, odužio se njihovim pobijenim članovima i čita-vom jednom ulicom. Naziv joj je Ulica pobijenih franjevaca. S pravom. Prolazi preko jednog franjevačkog žrtvoslovnog mjesta, mlinice i hidrocentrale te joj je to najprimjereniji naziv. Jugokomunizam je, prije nego što je pao, mislio da će pravljenjem ceste (a lagano je mogla proći samo s druge strane rijeke) zatrti to mjesto. Ali time ga je očito samo još više naglasio.

Želeći sačuvati uspomenu na pobijene franjevce, već smo u prošlom broju najavili da smo prišli zaštititi ratnog skloništa koje je postalo simbol jugokomunističkog ubojstva hercegovačkih franjevaca. Sada su se radovi razbuknuli i ujedinili ponovo franjevce i puk na istome zadatku. Istaknimo da je taj puk darivao kamen od svojih starih kuća za potrebe zaštite umjesto da je nešto na njemu zaradio prodajom tako dobrodošlom u ova krizna vremena.

Pobjeda nije u njihovim, nego u našim rukama. Povjerujmo joj istini te neka nam je svima

mir i dobro!

IZ SADRŽAJA

Iz ljetopisa	4	Nagradni natječaj	39
Istraživanja	15	Utamničeni	41
Stratišta	26	Podsjetnik	45
Pobijeni	30	Povijesne okolnosti	52
Glas o znakovima	35	Povjerenstva	54
Djela pobijenih	36	Razgovor	56
Odjek u umjetnosti	38	Iz Vicepostulature	59